

Jednostka a zbiorowość wobec Zagłady

Joanna Roszak

Wstęp

Dzięki zajęciom przeprowadzonym według tego scenariusza uczniowie i uczennice:

- poznają różne mechanizmy psychologiczne, które wpływają na zachowania człowieka,
- zdobędą umiejętność wskazywania tych mechanizmów na przykładach z historii Zagłady,
- podejmą refleksję nad możliwością wyboru dobra, nawet w najtrudniejszych momentach.

Scenariusz jest odpowiedni dla młodzieży ze szkół ponadpodstawowych. Możesz zrealizować go na lekcji edukacji obywatelskiej, historii lub zajęciach wychowawczych. Na realizację scenariusza – w zależności od wybranych aktywności – przeznacz maksymalnie 90 minut.

Niezbędne materiały i pomoce: tablica, karty z opisem eksperymentów psychologicznych, duże arkusze papieru z zapisanymi pytaniami do cichej dyskusji, taśma do ich przytwierdzenia na ścianach (można je rozłożyć na stołach lub podłodze).

Scenariusz lekcji jest właściwy dla klas z programem rozszerzonym historii. Zakłada, że uczniowie mają już wiedzę na temat przyczyn i przebiegu Holokaustu. Znają też postawy ludności nie-żydowskiej wobec Holokaustu i potrafią wskazać motywacje, które stały za różnymi ludzkimi wyborami i zachowaniami w tamtym czasie.

Aby dowiedzieć się, jak pracować z wystawą „Byli sąsiadami”, skorzystaj z materiału „**Wprowadzenie do pracy z wystawą «Byli sąsiadami. Ludzkie wybory i zachowania w obliczu Zagłady»**”.

1. Wprowadzenie (20 minut)

Sprawdź, czy i jak młodzież rozumie słowo „postawa”.

Definicja z **internetowego „Słownika języka polskiego PWN”**:

„postawa – stosunek człowieka do życia lub do pewnych zjawisk, wyrażający jego poglądy; też: sposób postępowania lub zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń lub w stosunku do ludzi”.

Upewnij się, że uczniowie i uczennice rozumieją różnicę między postawą a zachowaniem. Poproś, by rozpoznali postawę bądź zachowanie. Wykorzystaj przykłady:

- W sobotę posprzątałem śmieci w pobliskim parku (zachowanie).
- Uważam, że warto dbać o środowisko (postawa).
- Myślę, że uczciwość jest bardzo ważna (postawa).
- Skłamałem, żeby uniknąć kłopotów (zachowanie).
- Zareagowałem, kiedy zobaczyłem, że ktoś kogoś obraża (zachowanie).
- Nie lubię niesprawiedliwości (postawa).

W ramach podsumowania możesz zapisać w widocznym miejscu:

POSTAWA = to, co myślimy lub czujemy (wewnętrzne, niewidoczne).

ZACHOWANIE = to, co robimy (zewnętrzne, widoczne).

Po wykonaniu zadania zapytaj:

- Czy postawa jest zawsze zgodna z zachowaniem?
- Co może sprawić, że zachowamy się niezgodnie z naszymi przekonaniem?
- Czy można zmienić postawę poprzez działanie?

Aby pogłębić wiedzę uczniów na temat postaw, przeprowadź zajęcia na podstawie scenariusza **„Postawy wobec antysemityzmu i Holokaustu”**.

2. Analiza treści z wystawy „Byli sąsiadami” (20 min)

Rozdaj młodzieży lub/i wyświetl plansze nr 2, 4, 5, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18 i 19 z wystawy „Byli sąsiadami. Ludzkie wybory i zachowania w obliczu Zagłady”. Daj młodzieży czas na spokojne zapoznanie się z tymi materiałami.

Zainicjuj rozmowę. Zapytaj:

- Jakie okoliczności mogą wspierać jednostkę w sprzeciwieniu się całej społeczności?
- Jakie okoliczności mają przeciwny efekt?
- Jakie wybory i działania są przedstawione na planszach z wystawy?
- Jak kontekst mógł wpłynąć na wybory i działania ludzi?

Upewnij się, że młodzież rozumie kluczowe pojęcia: Holokaust, bohaterstwo, jednostka, kolaboracja, konformizm, obojętność, odwaga, oportunizm, zbiorowość. W razie potrzeby możesz wyświetlić poniższy słowniczek.

Holokaust był systematycznym procesem, zainicjowanym przez państwo prześladowaniem i morderstwem sześciu milionów europejskich Żydów przez nazistowski reżim niemiecki oraz jego sojuszników i kolaborantów. Miał miejsce w całej Europie w latach 1933-1945. Więcej informacji w „Encyklopedii Holokaustu”.

Bohaterstwo – odważne i bezinteresowne działanie w obliczu niebezpieczeństwa lub trudności.

Jednostka – pojedynczy człowiek postrzegany jako odrębna, samodzielna istota.

Kolaboracja – współpraca z wrogiem lub okupantem, często uznawana za zdradę.

Konformizm – podporządkowanie się normom, opiniom lub zachowaniom większości, często wbrew własnym przekonaniom.

Obojętność – brak zainteresowania, emocji lub reakcji wobec innych ludzi lub wydarzeń.

Odwaga – śmiała, świadoma postawa wobec niebezpieczeństwa.

Oportunizm – postawa polegająca na wykorzystywaniu sytuacji dla własnych korzyści, bez względu na zasady.

Zbiorowość – grupa ludzi połączonych wspólnymi cechami, działaniami lub celami.

Aby młodzież dobrze poznała sytuacje pokazane na wystawie, przeprowadź zajęcia z użyciem kart pracy „Postawy wobec Holokaustu w różnych krajach Europy”.

3. Analiza eksperymentów psychologicznych (25 min)

Podziel uczestników i uczestniczki zajęć na grupy. Wykorzystaj metodę kolorowych karteczek (każda osoba losuje kolor; osoby, które wylosują ten sam kolor, tworzą grupę), symboli (każda osoba losuje emoji; osoby, które wylosują to samo emoji, tworzą grupę) lub puzzli (każda osoba otrzymuje puzzel; osoby, których puzzle pasują do siebie, tworzą grupę).

Nakreśl znaczenie terminu „sytuacje graniczne”. Powiedz, że są to ekstremalne momenty zagrożenia życia, skrajnego stresu lub moralnych dylematów. Były one badane w wielu eksperymentach psychologicznych. Często eksperymenty te przeprowadzano w reakcji na Holokaust i stanowiły próbę zrozumienia jego przyczyn. Z dzisiejszej perspektywy nie wszystkie uchodzą za etyczne.

Przełącz każdą grupę wydrukowaną kartę pracy. Karty pracy znajdują się na końcu tego materiału. Jeśli macie dogodne warunki sprzętowe i dostęp do internetu, możesz poprosić młodzież o pogłębienie wiedzy online. Poproś, by każda grupa porozmawiała w swoim gronie o przydzielonym eksperymencie.

Zachęć młodzież do omówienia w grupach wyników eksperymentów w kontekście sytuacji przedstawionych na planszach z wystawy „Byli sąsiadami”.

Następnie poproś grupy, by na forum podzieliły się charakterystyką eksperymentów oraz opowiedziały o przebiegu rozmów przeprowadzonych w grupach.

Numery plansz, na które warto zwrócić szczególną uwagę podczas ćwiczenia:

- 2 – popieranie Hitlera, dołączenie do zbrodni;
- 4 – klimat przyzwolenia na przemoc;
- 5 – „Kto czerpał korzyści z prześladowań”;
- 10 – terror nazistów, instynkt przetrwania, epidemia znieczulicy;
- 12 – „Pomoc w nadzorowaniu i «akcjach likwidacyjnych» gett”: „Wielu [...] popierało deportacje Żydów, chociaż niektórzy byli przeciwni”;
- 13 – „Lokalne reakcje na prześladowania” – śmierć Żydów w pogromach z rąk kolegów z pracy, powszechność grabieży;
- 15 – „Dwa typy sąsiadów”: przykład z Gniewczyna, gdzie w jednym domu gospodarze ukrywali swego żydowskiego sąsiada i jego syna, w innym miejscowi strażacy „więzili jedenaścioro Żydów [...]. Gwałcili kobiety i torturowali mężczyzn”;
- 16 – „Naziści znaleźli pomocników w prześladowaniach i eksterminacji Żydów [...]. Niektórzy pomagali ofiarom”;
- 17 – przykład Francji i Holandii, Norwegii zestawiony z Danią, która ratowała swoją ludność żydowską;
- 18 – „Gorliwa kolaboracja pod koniec wojny”;
- 19 – satysfakcja lub nagroda kolaborantów.

Podsumuj tę część lekcji. Powiedz, że choć na pierwszy rzut oka wszystkie te eksperymenty pokazują, że ludzie mogą być bezradni, ulegli lub nawet okrutni, to także:

- Pomagają przemyśleć nasze zachowanie i fakt, że często zależy ono od sytuacji, presji społecznej, funkcji, jaką pełni, a także poczucia kontroli.
- Ułatwiają zrozumienie pewnych mechanizmów, co jest pierwszym krokiem do zmiany. Jeśli wiemy, jak działa posłuszeństwo wobec autorytetu (Milgram), presja grupy (Asch), efekt widza (Darley i Latané), to możemy świadomie podjąć decyzję, by działać inaczej.
- Dowodzą, że nie każdy ulega pokazanym mechanizmom – są też tacy, którzy decydują się na sprzeciw. W każdym eksperymencie byli ludzie, którzy odmówili, pomogli, zachowali własne wartości. To pokazuje, że zawsze mamy wybór, nawet jeśli sytuacja jest trudna.
- Przekonują, że empatia, refleksja i odwaga cywilna to nasze narzędzia. Ucząc się o tych eksperymentach, nie uczymy się tylko „co jest złe”. Uczymy się, jak temu przeciwdziałać, wzmacniamy odporność na presję, jak również uczymy się, że warto wspierać innych i jak nie bać się reagować.

4. „Cicha dyskusja” (20 min)

Po podzieleniu się na forum efektami rozmów w grupach, przejdźcie do cichej dyskusji. Poproś uczestników i uczestniczki zajęć o analizę różnorodnych postaw jednostek i zbiorowości wobec Holokaustu.

„Cicha dyskusja” to metoda dydaktyczna i aktywizująca, która polega na zapisywaniu przez młodzież swoich myśli, refleksji i odpowiedzi na rozłożonych arkuszach.

Do jej mocnych stron należy to, że angażuje wszystkich uczniów i wszystkie uczennice. Każdy i każda ma szansę się wypowiedzieć, nawet osoby nieśmiałe. Metoda ta sprzyja refleksji – pozwala głęboko przemyśleć swoje argumenty. Ponadto redukuje presję społeczną, ponieważ uczennice i uczniowie nie muszą wypowiadać się na głos, co eliminuje stres. Pozwala przy tym śledzić myśli innych – młodzież może odnieść się do wypowiedzi koleżanek i kolegów. Cicha dyskusja rozwija też umiejętność argumentacji i pracy zespołowej, dzięki temu, że młodzież prowadzi swoisty pisemny „dialog”.

Przebieg ćwiczenia:

- Zapisz podane pod tym akapitem pytania na dużych arkuszach i rozwieś je w różnych miejscach w sali. Możesz wykorzystać tylko niektóre z zaproponowanych pytań.
- Poproś uczniów i uczennice o podejście do arkuszy i zapisanie swoich myśli, argumentów, opinii lub pytań. Powiedz, że mogą komentować wpisy innych osób, choćby przez postawienie przy nich wykrzyknika. Wykrzyknik może

- Poproś młodzież, aby w każdej ze swoich pisemnych wypowiedzi odnosiła się do konkretnej sytuacji z wystawy. Uczestnicy i uczestniczki zajęć mogą wskazać odpowiedni numer planszy i określić jednym słowem daną sytuację lub osobę. Mogą też dopisywać do cudzych wypowiedzi własne przykłady pasujących sytuacji.
- Dyskusja powinna trwać w ciszy. Sprzyja to skupieniu i refleksji.
- W ramach podsumowania omów zapisane treści.

Pytania do zapisania na dużych arkuszach papieru (do wyboru). Pytania te syntetyzują wiedzę z wystawy „Byli sąsiadami” i innych części lekcji.

- Co sprawia, że jedni pomagają, a inni są biernymi świadkami lub krzywdzicielami?
- Skomentuj zdanie Bertolta Brechta: „W człowieku więcej się skłania ku dobru niżli złu, tylko warunki nie sprzyjają mu”.
- Zinterpretuj składający się z jednego słowa wiersz Aliny Kwiatkowskiej: „Człowiek”.
- Czy jesteśmy odpowiedzialni za to, co dzieje się wokół nas?
- Jak wzmacniać w sobie odwagę cywilną i empatię?

5. Podsumowanie zajęć (5 min)

By podsumować lekcję, użyj metody „Złote zdanie”.

Poproś uczniów i uczennice o zapisanie lub wypowiedzenie na głos jednego zdania, które według nich najlepiej podsumowuje lekcję. Z tych treści możecie stworzyć na koniec dnia klasowy kolaż „Złoty cytat”.

Aby pogłębić wiedzę uczniów i uczennic o czynnikach i mechanizmach wpływających na postępowanie i wybory ludzi, przeprowadź zajęcia na podstawie scenariuszy: „**Emocje i zachowania w ekstremalnych sytuacjach**” oraz „**Mechanizmy dyskryminacji i ich eskalujący charakter**”.

Eksperyment Stanleya Milgrama – posłuszeństwo wobec autorytetu

Stanley Milgram badał posłuszeństwo wobec autorytetu. Pytał, jak daleko ludzie są w stanie się posunąć, wykonując rozkazy autorytetu, nawet jeśli oznacza to krzywdzenie innych. W sytuacjach granicznych ludzie często podporządkowują się przełożonym lub regułom, rezygnując z dotychczasowych wartości, stają się posłuszni także wobec zbrodniczych rozkazów. Eksperyment przeprowadzono w latach 1961–1962. Milgram udowodnił ślepe posłuszeństwo wobec rozkazów.

Karta pracy – grupa 2

Eksperyment więzienny Philipa Zimbardo – dehumanizacja i rola społeczna

W 1971 roku w piwnicy wydziału psychologii w Stanfordzie badacze stworzyli symulację więzienia. Osoby badane otrzymywały jedną z tylko dwóch przewidzianych ról: oprawców lub ofiar. Stanfordzki eksperyment więzienny pokazał, jak ekstremalne warunki mogą wpływać na ludzi i skłaniać ich do brutalnych zachowań, jeśli odgrywają przypisane im role (np. strażników).

Karta pracy – grupa 1

materiał
do druku

Wpiszcie numery plansz z wystawy „Byli sąsiadami”, do których możecie odnieść mechanizmy badane w tym eksperymencie.

--	--	--	--

Miejsce na notatki:

Karta pracy – grupa 2

Wpiszcie numery plansz z wystawy „Byli sąsiadami”, do których możecie odnieść mechanizmy badane w tym eksperymencie.

--	--	--	--

Miejsce na notatki:

Teoria wyuczonej bezradności Martina Seligmana

Badania Seligmana nad wyuczoną bezradnością pokazują, że kiedy ludzie doświadczają sytuacji, w których nie mają kontroli, mogą się poddać, nawet gdy pojawi się możliwość ratunku. To może tłumaczyć, dlaczego w sytuacjach ekstremalnych niektórzy nie podejmują prób ratunku czy oporu.

Karta pracy – grupa 4

Eksperyment Solomona Ascha – konformizm

Eksperyment Solomona Ascha z 1955 roku wykazał, że ludzie często dostosowują decyzje do grupy, nawet jeśli oznacza to ignorowanie własnej intuicji czy przekonań. W sytuacjach granicznych presja grupy może decydować o podejmowanych działaniach i tworzyć konformistów. Jako istotny motyw odkryto lęk przed odrzuceniem społecznym.

Karta pracy – grupa 3

materiał
do druku

Wpiszcie numery plansz z wystawy „Byli sąsiadami”, do których możecie odnieść mechanizmy badane w tym eksperymencie.

--	--	--	--

Miejsce na notatki:

Karta pracy – grupa 4

Wpiszcie numery plansz z wystawy „Byli sąsiadami”, do których możecie odnieść mechanizmy badane w tym eksperymencie.

--	--	--	--

Miejsce na notatki:

Eksperymenty Johna Darleya i Bibba Latané – efekt widza i rozproszenie odpowiedzialności

Badania pokazały, że im więcej świadków sytuacji (tzw. biernych świadków), tym mniejsze prawdopodobieństwo, że ktoś udzieli pomocy potrzebującej osobie. W sytuacjach granicznych może to tłumaczyć, dlaczego ludzie często nie reagują na cudzą krzywdę.

Wpiszcie numery plansz z wystawy „Byli sąsiadami”, do których możecie odnieść mechanizmy badane w tym eksperymencie.

--	--	--	--

Miejsce na notatki:

